

EMANSIPATORISESTA TIEDONINTRESSISTÄ JA SEN SUHTEESTA POLITIIKAN TUTKIMUKSEEN

Erkki Berndtson

Sosiaalisissa ja poliittisissa prosesseissa on aina kysymys erilaisista arvoista. Esim. onnellisuus, turvallisuus ja vapaus ovat päämääriä, joita tavallisesti yhteiskunnassa toimivat yksilöt pitävät tavoittelemisen arvoisina.

Nykyinen yhteiskuntatieteilijä, jonka tehtävänä on analysoida yhteiskuntaa ja siinä olevia arvoja, haluaa sitä vastoin usein olla ihminen ilman arvoja. Tai oikeammin sanottuna, hän katsoo ainoaksi päämääräkseen mahdollisimman objektiivisen ja hyvän tieteellisen tutkimuksen tekemisen.¹ Hän haluaa hylätä »spekulatiivisen» yhteiskunnan tutkimisen ja viittaa hiukan sääliästi *Platoniin*, *Aristoteleeseen* ja muihin klassisiin ajattelijoihin. Hän pahoittelee näiden ajattelijoiden taipumusta käsitellä usein yhteiskuntaa sellaisena kuin sen pitäisi olla eikä sellaisena kuin se on. Mutta oikeastaan hän kyllä ymmärtää heitä, heillähän ei ollut käytettävissään nykyisenlaisia välineitä »aineiston keruuta ja analyysia varten».

Tämä yhteiskuntatieteilijämme hyväksyy 'Humen giljotiinin' ja vetää siitä sitten sen johtopäätöksen, ettei hän voi tehdä tieteellistä tutkimusta joka perustuu tietyille arvoille.² Tämä käsitys voidaan kuitenkin asettaa kyseenalaiseksi, sillä väitteestä että emme voi johtaa arvoja tosiasioista, ei loogisesti seuraa, ettei olisi »tieteellisesti» perusteltua konstruoida yhteiskuntatieteen metodologiaa, joka nojaa johonkin yleiseen arvopäämäärään. Tällaista metodologiaa voidaan mm. puolustaa sosiaalisen todellisuuden luonteella ja tämän perusteella vuorostaan argumentoida sen olevan »objektiivisempi» kuin metodologia, joka väittää olevansa arvovapaa. Tätä on behavioralistisen yhteiskuntatieteilijän vaikea ymmärtää, sillä sellaiset käsitteet kuin onnellisuus ja rehellisyys yleisinä kategorioina eivät ole olemassa hänelle. Niitähän ei voi ohjelmoida tietokoneelle.³

Yhteiskuntatieteilijän ongelmat ovatkin laajemmat kuin tavallisesti halutaan myöntää. Suuri osa näistä ongelmista liittyy käyttämiimme käsitteisiin, mutta näiden käsitteiden tausta taas vuorostaan liittyy laajempiin kysymyksiin. Määritelmien takaa nousevat metodologiset, epistemologiset ja ontologiset kysymykset, jotka vuorostaan liittyvät erilaisiin filosofisiin traditioihin. Yhteiskuntatieteilijä joutuu tekemisiin niin hyvin tieteen filosofian kuin aatefilosofian, niin hyvin etiikan kun reaalipolitiikan kysymysten kanssa.

Noam Chomsky viittaa artikkelissaan »The Responsibility of Intellectuals»

Dwight Macdonaldin artikkelisarjaan yleensä ihmisten ja erityisesti intellektuellien vastuusta yhteiskunnassa.⁴ Ihmisten käyttäytymiseltä yleensä odotetaan tiettyjä eettisiä periaatteita. Kuitenkin voidaan sanoa, että intellektuellien kohdalla näiden odotusten voidaan katsoa olevan vieläkin suuremmat, sillä intellektuellit ovat sellaisessa asemassa yhteiskunnassa, jossa heillä on mahdollisuus paljastaa »hallitusten valheet», heillä on mahdollisuus analysoida tapahtumia niiden syiden, motiivien ja usein kätkeytyneiden aikomusten pohjalta. Etuoikeutetulle vähemmistölle yhteiskunta tarjoaa mahdollisuuden ja koulutuksen etsiä totuutta. Näiden etuoikeuksien vuoksi vähin mitä intellektuelleilta voidaan eettiseltä kannalta vaatia on yhteiskunnallisesti relevanttien aiheiden tutkiminen ja oman moraalisen vakaumuksen mukainen toiminta.

Chomsky päättää artikkelinsa Macdonaldin lainaamaan keskusteluun toisessa maailmansodassa toimineen saksalaisen keskitysleirin komentajan kanssa, joka purskahti itkemään kuullessaan, että venäläiset aikoivat hirttää hänet. »Miksi he tekisivät sen? Mitä minä olen tehnyt?» olivat keskitysleirin komentajan kysymykset. Ja Macdonald oli tämän jälkeen todennut: »Vain niillä jotka ovat valmiit vastustamaan auktoriteettia itse, kun se joutuu konfliktiin heidän omien moraalisten sääntöjensä kanssa, vain heillä on oikeus tuomita keskitysleirin komentaja.» Chomskyyn yhtyen voimme todeta että kysymyksen »mitä minä olen tehnyt?» pitäisi olla joka päivä yhteiskuntatieteilijän mielessä, kun hän lukee Vietnamin kansanmurhasta, maailman nälänhädästä ja vapauden riistoista, jotka ovat jokapäiväistä uutismateriaalia tämän päivän maailmassa. Tämä tarkoittaa myös sitä, että yhteiskuntatieteilijän on pyrittävä kriittisesti tarkastelemaan omaa työtänsä ja omaksumiaan metodologisia sääntöjä. Hänen on tunnettava vaihtoehtoiset tavat tehdä tutkimusta ja tiedostettava ne implisiittiset oletukset ihmisestä ja yhteiskunnasta, jotka kätkeytyvät erilaisten metodologioiden taakse. Jos yhteiskuntatieteilijä ei tätä tee, hän ei pysty tiedostamaan oman työnsä yhteiskunnallisia vaikutuksia, eikä niinollen myöskään rehellisesti vastaamaan tuohon eettiseen kysymykseen »mitä minä olen tehnyt?»

Yhteiskuntatieteen metodologisia lähtökohtia

Viime aikoina on Suomessakin tieteenfilosofinen keskustelu vilkastunut huomattavasti. Loogiseen empirismiin perustuva yhteiskuntatieteellinen tutkimus on saanut osakseen yhä voimakkaampaa kritiikkiä.⁵ Tässä yhteydessä on usein toistettu Jürgen Habermasin aiheesta esittämiä ajatuksia.⁶ Voidaan sanoa, että niiden käyttö heuristisena lähtökohtana on erittäin hedelmällistä; kuitenkin voidaan epäillä niiden riittävyyttä pitkälle menevään analyysiin yhteiskuntatieteen metodologiasta. Tämän väitteen perusteluksi tarkastellaan seuraavassa yleisesti eräitä Habermasin käsityksiä ja kritisoidaan niitä senjälkeen.⁷

Habermas lähtee liikkeelle filosofisen tiedonantropologian tasolta ja ns. tutkimusta ohjaavista intresseistä. Hänen lähtökohtanaan on, että tiede syntyy silloin kun ihmisen 'naiivi' orientoituminen maailmaan ei ole enää riittävä joidenkin sellaisten tehtävien suorittamiseen, jotka ihminen katsoo tärkeiksi (tai oikeastaan kokee välttämättömiksi) itselleen.⁸ Yhteiskunnassa on olemassa kolme mediaa eli välinettä, jotka liittyvät yhteiskunnan perusprosesseihin. Ensimmäinen näistä on työ, sillä kuten Habermas toteaa, jotta ihminen eläisi hänen täytyy tehdä työtä. Tämä työn tekemisen tarve synnyttää tarpeen löytää säännönmukaisuuksia luonnosta, jotta luontoa olisi helpompi hallita. Siten tämä tilanne synnyttää intressin saada tietoa, jonka avulla pyritään säännönmukaisuuksiin ja ennustuskykyä omaaviin selityksiin. Tällainen käsitys tieteen päämäärästä vuorostaan liittyy tieteelliseen koulukuntaan, jota tavallisesti nimitetään loogiseksi empirismiksi.⁹ Habermasin mukaan voimme työn synnyttämää intressiä kutsua tekniseksi intressiksi.

Toinen yhteiskunnassa vaikuttava väline on kieli. Se liittyy traditionvälitykseen sekä siihen tarpeeseen ja kykyyn, joka ihmisellä on siirtää tietoja toisaalta oman sukupolvensa keskuudessa, toisaalta sukupolvelta toiselle. Tämä tilanne motivoi tutkimusintressin, jota Habermas vuorostaan kutsuu käytännölliseksi ja joka liittyy siihen tieteenfilosofiseen perinteeseen, jota tavallisesti nimitetään hermeneutiikaksi. Traditionvälitykseen liittyy aina ymmärtämiseen liittyviä ongelmia ja siten tämä tieteen koulukunta onkin enimmäkseen keskittynyt ihmisten motiivien ja ajatusmaailman avulla suoritettuihin ihmisen käyttäytymisen selityksiin.

Kolmas yhteiskunnassa vaikuttava väline on hallinta (Herrschaft). Hallinta liittyy tilanteeseen, joka käsittelee erästä yhteiskunnan ja sen tutkimisen vanhinta ongelmaa, kysymystä yksilön ja yhteisön suhteesta. Yksilö määrittellään hänen tietoisuutensa avulla, käyttämällä ns. I- identiteetin (Ich- Identität) käsitettä. I- identiteetti on yksilön kuva maailmasta, joka muodostuu hänen kokemustensa ja ympäristönsä vaikutuksesta ja joka vuorostaan määrää ne poliittiset ja eettiset toimet, joihin yksilö ryhtyy. Kuten havaitaan taustana on tietoteoreettinen olettaus tiedon ja toiminnan suhteesta. Kun oletetaan, että todellisuus on jossakin mielessä ihmisen käsitteellinen luomus, silloin voidaan myös ajatella, että käyttäytymisemme seuraa käsitteistämme ja maailmankuvastamme.¹⁰

Yhteisö taas muodostuu näistä yksityisistä I- identiteeteistä ja muodostaa siten ns. yhteiskunnan kvasi- rakenteen.¹¹ Yksilön ja yhteisön välinen suhde on kahdenlainen. Ensinnäkin yhteiskunnan kvasi- rakenne hallitsee yksityisiä yksilöitä. Tämä johtuu siitä, ettei yksilö tunne käyttäytymiseensä vaikuttavia tekijöitä eikä toisaalta koko yhteiskunnassa vallitsevia lainalaisuuksia. Tällöin hänen toimintansa on myös usein kokonaisuuden kannalta irrationaalista tai sillä on ainakin seurannaisvaikutuksia, jotka eivät ole odotettuja.

Mutta yksilön ja yhteisön suhde ei ole yksisuuntainen. Sillä kun yksilö oppii tuntemaan käyttäytymiseensä vaikuttavat voimat, hän pystyy vuorostaan vaikuttamaan niihin. Tämä tulee selvästi esiin seuraavasta lainauksesta:

»Yhteiskunta (ja samalla historia) muodostuvat siis rakenteista, jotka ovat meille tuntemattomia, mutta tapahtuvat ja ovat olemassa tiettyjen luonnonvälttämättömyyksiä rajoissa (fysiologisen psykologian ja ekologian välttämättömyydet meitä lähinnä). Tämä merkitsee sitä, että näiden välttämättömyyksiä 'yläpuolella' on tietty rakenne, joka muodostaa sosiaalisen (ja historian). Potentiaalisesti tämä rakenne on luonnonvälttämättömyyksiä rajoissa olevalla variaatioalueella meidän muutettavissamme ja hallittavissamme. Mutta tosiasiasa se ei ole meidän hallittavissamme, vaan ikäänkuin hallitsee meitä. Erityisesti tämä on mahdollista, koska meillä on omat ideologisoidut käsitykset tästä rakenteesta, jotka estävät sen hallitsemista.»¹²

Tämä lainaus myös selventää termiä kvasi-rakenne. Yhteiskunnan rakenne ei ole absoluuttinen, muuttumaton, vaan se muuttuu jatkuvasti ja ennen kaikkea, se on meidän muutettavissamme. Tämän tilanteen synnyttämää tiedonintressiä Habermas kutsuu emansipatoriseksi ja asettaa sen tehtäväksi ihmisten vapauttamisen yhteiskunnan kvasirakenteesta antamalla heille tietoa tästä rakenteesta ja sen seurannaisilmiöistä. Tiedemiehen tehtävä on paljastaa yhteiskunnassa vallitsevia säännönmukaisuuksia, joiden tunteminen vapauttaa ihmiset niiden hallinnasta. Tämä taas tekee yhteiskunnan vähemmän irrationaaliseksi ja vähentää odottamattomia seurauksia. Kuten Hannu N u r m i toteaa, Habermasin filosofiassa tiede käsitetään jonkinlaiseksi luonnon tai ihmisten aiheuttamien esteiden poistajaksi.¹³ Tavoitteena on yhteiskunta, jossa vallitsee täydellinen kommunikaatio yksilöiden välillä (»herrschaftsfreie Kommunikationsgemeinschaft«).¹⁴ Loogisen empirismin ja hermeneutiikan vastapainona Habermas kutsuu emansipatorisen tiedonintressin ohjaamaa tutkimusta kriittiseksi yhteiskuntatieteeksi.

Habermasin ajatusten perustan ymmärtämiseksi suoritetaan seuraavassa lyhyt hermeneuttinen katsaus.¹⁵ Tarkoituksena ei ole tehdä mitään perusteellista tieteen sosiologista tarkastelua, vaan esittää vain muutamia näkökohtia, jotka toivottavasti selvittävät kriittisen yhteiskuntatieteen historiallisia juuria.

1920-luvun keski-eurooppalainen intellektuaalinen miljöö oli monessa mielessä mielenkiintoinen. Päättyneen ensimmäisen maailmansodan jälkiseuraukset ja nouseva fasismi olivat leimaa-antavia piirteitä tälle aikakaudelle. Tämä poliittinen ilmapiiri vaikutti myös omalla tavallaan aikansa tieteeseen.¹⁶ Toisaalta syntyi vahvasti eksistentialismiin perustuvia virtauksia, toisaalta vahvasti rationaaliseen loogiseen analyysiin perustuva Wienin piiri. Näiden virtausten ohella Keski-Euroopassa käytiin myös vilkasta marxilaista keskustelua, jonka osanotta-

jiista voidaan mainita esim. Georg Lukacs. Näiden ohella syntyi myös ns. Frankfurtin koulukunta, joka perustajansa Max Horkheimerin johdolla ryhtyi kehittämään yhteiskuntateoriaa, joka vahvasti Marxiin ja Freudiin perustuen tarkasteli ihmisen vapautumisen edellytyksiä. Horkheimerista mm. Erich Frommin, Herbert Marcusen ja Theodor Adornon kautta Jürgen Habermasiin kulkenut Frankfurtin koulukunta on senjälkeen vahvasti revisioinut sekä Marxin että Freudin ajatuksia.¹⁷ Seuraavassa sivuutetaan kuitenkin Freudin antamat virikkeet ja tarkastellaan lähinnä Marxin Frankfurtin koulukunnalle tarjoamia perusajatuksia, joiden voidaan katsoa olevan myös Habermasin ajatusten perustalla ainakin jossain muodossa. Nämä ovat varsinkin lähtöisin ns. Feuerbach-teeseistä, joissa tyytymättömänä siihen astiselle materialismille ja idealismille Marx kirjoitti ensimmäisessä Feuerbach-teesissään seuraavasti:

»Kaiken tähänastisen materialismin — myös Feuerbachin materialismin — päävika on siinä, että esine, todellisuus, aistillisuus käsitetään vain objektin tai havainnon muodossa, mutta ei inhimillisenä aistillisena toimintana, käytäntönä, ei subjektiivisesti. Senvuoksi kävi niin, että toimivaa puolta kehitteli idealismi, vastakohtana materialismille — mutta vain abstraktisesti, koska idealismi ei luonnollisestikaan tunne todellista, aistillista toimintaa sellaisenaan.»¹⁸

Tällaiseen katsantokantaan perustuva yhteiskuntatieteen metodologia on olennaisesti toisenlainen kuin nykyisessä yhteiskuntatieteen metodologiassa vallalla oleva joko »materialistinen», loogiseen empirismiin perustuva katsantokanta, jonka perusteet ilmaisi Emile Durkheim jo oikeastaan ennen varsinaisen loogisen empirismin syntyä kirjoittaessaan, että sosiaalinen elämä olisi selitettävä niiden syiden avulla, jotka ovat tiedostamattomia sosiaaliseen elämään osallistuville ihmisille.¹⁹ Vastakohtana tälle nykyiselle »materialismille» on olemassa nykyinen »idealismi», joka pyrkii selittämään sosiaaliset prosessit, yksilöiden motiivien ja psykologisten tekijöiden avulla.²⁰

Kumpikaan näistä suuntauksista ei ole ymmärtänyt sitä seikkaa minkä Marx toi esiin vuorostaan kolmannessa Feuerbach-teesissään:

»Materialistinen oppi, että ihmiset ovat olosuhteiden ja kasvatuksen tuotteita, muuttuneet ihmiset siis toisten olosuhteiden ja muuttuneen kasvatuksen tuotteita, unohtaa, että juuri ihmiset muuttavat olosuhteita ja että kasvattajan itsensä täytyy tulla kasvatetuksi.»²¹

Näiden teesiensä päätteeksi Marx voikin sitten esittää ehkä tunnetuimman niistä, eli viimeisen Feuerbach-teesin:

»Filosofit ovat vain eri tavoin selittäneet maailmaa, mutta tehtävänä on sen muuttaminen.»²²

Kaiken edellämainitun avulla voidaan tulkita teesin merkitsevän sitä, että yhteiskuntatieteilijän tehtävänä on selittää maailmaa, ja tämän selittämisen avulla muuttaa sitä. Tämä siksi, että maailman selittäminen automaattisesti myös muuttaa maailmaa, inhimillisen, »aistillisen» toiminnan muodossa, käytäntöä.

Nämä ajatukset, joiden voidaan sanoa olevan pohjana Marxin kehittelemässä metodologiassa,²³ ovat siis perustana myös nykyiselle kriittiselle koulukunnalle. Todellisuudessa henkilöt jotka ilmoittavat kuuluvansa kriittisen yhteiskuntatieteen harjoittajiin poikkeavat toisistaan huomattavastikin. Habermasin kohdalla mainittiin jo tämän luvun alussa, että Habermasin ajatuksia voidaan pitää kyllä hedelmällisenä lähtökohtana meta- tason analyysille yhteiskuntatieteen metodologiasta, mutta on kuitenkin kyseenalaista voidaanko niitä vielä pitää riittävinä. Seuraavassa onkin nyt tarkoitus vuorostaan tarkastella kriittisesti Habermasin ajatuksia.

Ensinnäkään Habermas ei spesifioi mitenkään tarkemmin medioidensa välisiä suhteita, toisaalta hänen analyysinsä taso vaihtelee. Lisäksi Habermas ei tarkastele eksplisiittisesti kysymystä sosiaalisen ja ei- sosiaalisen välisestä suhteesta, johon loppujen lopuksi voidaan redusoida myös yhteiskuntatieteiden ja luonnontieteiden välisen suhteen problematiikka.

Habermasin työn kategorian voidaan kyllä sanoa olevan jossain mielessä välttämätöntä nyky-yhteiskunnan kansalaiselle toimeentulon turvaamista varten, mutta se on eri abstraktiotasolla verrattuna esim. kielen kategoriaan. Jos haluamme etsiä sosiaalisen käsitteen peruskategorioita lieneekin viisainta korvata työn kategoria Marxin käsitteellä tuotanto. Tuotannossa on kyse yhteiskunnan voimavarojen hankkimisesta, työn käsitteeseen kuuluvat sitävastoin myös esim. tuotettujen artikkeleiden jakelu jne.

Myös hallinnan käsite on oleellisesti eri tasolla kuin työn (tai tuotannon) ja kielen käsitteet. Tuotanto on nimittäin sosiaalisen välttämätön ehto (ilman yhteiskunnassa tapahtuvaa tuotantoa ei voi olla mitään sosiaalista), mutta se ei ole vielä sekä välttämätön että riittävä ehto. Vasta kieli eli kommunikaatioväline tekee tuotantoa harjoittavasta yksiköstä sosiaalisen. Hallinta ei vuorostaan muodosta sosiaalista, vaan se liittyy sosiaaliseen. Kun yksilöt muodostavat yhteisön, joka harjoittaa tuotantoa ja kommunikoii keskenään, tämä tilanne muodostaa samalla yhteiskunnan kvasi- rakenteen, joka hallitsee heitä. Voimme nimittää tällaista hallintaa sosiaaliseksi hallinnaksi.

Myöhemmin tässä artikkelissa tullaan esittelemään uusi käsite vastakohtana sosiaaliselle hallinnalle, jota tullaan kutsumaan poliittiseksi hallinnaksi. Habermas ei myöskään tee tällaista erottelua, mutta tässä se katsotaan välttämättömäksi, jotta tehdyt metodologiset tarkastelut voitaisiin yhdistää yhteiskunnalliseen todellisuuteen.

Sosiaalinen hallinta liittyy siihen tilanteeseen, jota eräissä filosofisissa traditiossa nimitetään kansalaisyhteiskunnaksi,²⁴ ja jossa Hobbessin sanoja käyt-

tääksemme vallitsee kaikkien sota kaikkia vastaan. Ihmiset tuottavat ja kommunikoivat keskenään ajaakseen yksityisetuaan. Poliittinen hallinta taas vuorostaan liittyy tämän saman tradition valtio- käsitteeseen, jossa ihmiset vuorostaan ajavat yhteistä etuaan. Olettamuksena on, että kansalaisyhteiskunnassa ja valtiossa vaikuttaa yksilöihin toisistaan erilainen yhteiskunnan kvasirakenne. Tästä kuitenkin enemmän seuraavassa luvussa senjälkeen kun on tarkasteltu vielä tarkemmin käsitteen sosiaalista luonnetta.

Käsitteen sosiaalinen kannalta on ylläolevista medioista tärkein kieli. Kieleen liittyy sen ominaisuus kommunikoida muille ihmisille uutta informaatiota. Tämä taas liittyy yksilön vapautumiseen yhteiskunnan kvasi- rakenteesta, maailman muuttamiseen sen selittämisen avulla. Usein tämän saman ilmiön yhteydessä puhutaan myös ns. itsensä täyttävien ja itsensä tuhoavien ennusteiden problematiikasta.²⁵

Tämän voidaan sanoa olevan se perusta, jonka mukaan yhteiskuntatieteille voidaan vaatia laadullisesti erilaista metodologiaa kuin luonnontieteille, ja jonka mukaan vapautumisen päämääräkseen asettava yhteiskuntatieteen metodologia voidaan legitimoida. Kuitenkin loogisen empirismin kannattajat yhteiskuntatieteissä, tieteen yhteyteen vedoten haluavat usein vähätellä tätä problematiikkaa.

Esim. sellainen looginen empiristi kuin Ernst Nagel, jota voidaan pitää edustavana tämän ajatussuunnan puolestapuhujana, myöntää, että sosiaalisten ilmiöiden tunteminen on sosiaalinen muuttuja, joka saattaa vaikuttaa joko itsensä tuhoavana tai itsensä täyttävänä ennusteena ja haitata siten yhteiskuntatieteilijän teorianmuodostusta.²⁶ Hänen mielestään kuitenkin (a) lait, joita haetaan ovat ehdollisia loogisessa muodossa, joka tarkoittaa, että ne väittävät vain, että jotain tapahtuu, jos tietyt olosuhteet ovat voimassa. Tieto vuorostaan olisi muuttuja, joka muuttaisi noita olosuhteita, (b) hänen mielestään ei ole mahdollista yrittää laatia lakeja, jotka ottavat huomioon uuden tiedon ja (c) Nagel kiinnittää huomiota tarkoitettujen suunnitelmien ja lopullisten tulosten väliseen ristiriitaan, sillä toisaalta yksilöiden ominaisuudet vaikuttavat asioihin tiedon lisäksi, toisaalta yhteiskunnassa on olemassa suhteellisen vakaita instituutioita, jotka rajoittavat yksilön toimintamahdollisuuksia. Lisäksi yhteiskuntatieteet tutkivat ryhmiä, joiden toiminnan yhteistulos on jotain sellaista, johon yksityisten ihmisten tieto sosiaalisista prosesseista ei vaikuta, sillä näiden yksilöiden toiminta kompensoi toisten toiminnan siten, että sosiaaliset lainalaisuudet ovat mahdollisia.

Näitä Nagelin argumentteja vastaan voidaan kuitenkin vuorostaan esittää kritiikkiä. Ensinnäkin kohta (a), jos olosuhteet muuttuvat koko ajan silloin ei ole olemassa mitään yleisiä lakeja. (b) Uusi tieto voidaan jo tieteenkin yrittää ottaa huomioon teoriaa laadittaessa, mutta tällaiset lait eivät vielä loogisesti kumo olemassa olevaa ongelmaa, sillä tämän uuden tiedon mukaan ottaminen muuttaa jälleen olosuhteita. Tätä kehää ei voida koskaan saada kiinni.²⁷ Lisäksi on huomattava, että tässä kohdassa looginen empiristi ja emansipatorisen tiedon-

intressin omaksunut tutkija eroavat periaatteellisesti. Nageliä näkyy selvästi huolestuttavan, että uusi tieto saattaa pilata hänen kauniit teoriansa. Kriittistä yhteiskuntatieteilijää tämä ei suinkaan huolestuta, vaan hän pyrkii ennenkaikkea levittämään tuottamaansa tietoa, jotta ihmiset voisivat muuttaa käyttäytymistään. Kohdan (c) yhteydessä voimme todeta Nagelin liioittelevan niitä psykologisia ja sosiaalisia tilanteita, jotka määräävät ihmisten toiminta-alan variaatiomahdollisuudet. Ilmeisesti Nagel tarkoittaaakin rajoittavilla tekijöillään kunkin kulttuurin rajoittavia tekijöitä. Jo tämän kysymyksen asettelun analysoinnilla on mahdollisuus nähdä Nagelin argumentin puutteet.

Ainoa seikka, jossa Nageliin voidaan yhtyä on, että ryhmien toiminnan yhteistulos on jotain sellaista, johon yksityisten ihmisten tieto ei vaikuta, sillä yksilöiden toiminta kompensoi toisten toiminnan siten, että sosiaaliset lainalaisuudet ovat mahdollisia. Tämä tilanne muuttaa hiukan kriittisen yhteiskuntatieteen suhdetta ennustamisen problematiikkaan. Ongelman täydellinen ratkaiseminen vaatiikin uudenlaista kysymyksen asettelua, joka vuorostaan liittyy artikkelin lähemmäksi alkuperäistä ongelmanasetteluaan, emansipatorisen tiedonintressin ja politiikan tutkimuksen välistä suhdetta.

Sosiaalisesta poliittiseen

Jos hyväksytään edellisen luvun analyysi sosiaalisen luonteesta, voidaan hyvällä syyllä esittää vaatimus emansipatorisesta tiedonintressistä yhteiskuntatieteen johtavana metodologisena periaatteena. Vastattavaksi jää kuitenkin vielä ainakin kaksi ongelmaa, yhteiskunnallisen todellisuuden luonteen analysointi sekä ns. kompensoitumisvaikutukset. Lisäksi lienee syytä tarkastella myös vapauden ja vapautumisen käsitteitä tähän astista tarkemmin, jotta analyysi olisi täydellisempi.

Ihmisen käyttämät käsitteet ovat siitä hankalia, että ne kahlitsevat häntä.²⁸ Esim. sellaisten käsitteiden kuin politiikka ja vapaus merkitys on melkein itsestään selvä jokaiselle niiden käyttäjälle. Kuitenkin voidaan erottaa erilaisia filosofisia traditioita, joiden käsitys näiden käsitteiden merkityksestä eroaa toisistaan. Ryhtymättä mihinkään syvälliseen käsiteanalyysiin, seuraavassa esitetään alustava typologia muutamista tämän artikkelin kannalta keskeisistä käsitteistä.

Tieteellinen koulukunta	Käsitys ihmisestä	Käsitys politiikasta	Vapauden käsite
Looginen empirismi	Ei-rationaalinen, »paha»	Hallitseminen, valtataistelu	Negatiivinen
Hermeneuttis-dialektinen koulukunta	Rationaalinen	Organisaatio, yhteistoiminta	Positiivinen

Kun kriittinen yhteiskuntatiede asettaa päämääräkseen yksilön vapauttamisen yhteiskunnan kvasi-rakenteesta, se perustaa tämän vaatimuksensa toisaalta analyysiin sosiaalisen luonteesta, toisaalta siihen eettiseen vakaumukseen, että yhteiskunnan ongelmat voidaan poistaa parhaiten antamalla yksilöille tietoa heidän käyttäytymiseensä vaikuttavista seikoista. Marxin termiä käyttäessämme voimme luonnehtia tällaista vapautumisen käsitettä myös vieraantumisen voittamiseksi.²⁹ Tällainen vapautuminen ja siihen liittyvä vapauden käsite voidaan johtaa käsityksestä ihmisen luonteesta. Näin tekee mm. Sir Isaiah Berlin tunnetussa kirjoituksessaan »Two Concepts of Liberty»,³⁰ jossa hän tekee eron negatiivisen ja positiivisen vapauden käsitteen kanssa.

Negatiivisen vapauden käsitteessä on kysymys seuraavasta. Minun sanotaan olevan normaalisti vapaa siihen määrään saakka, mihin kukaan ei puutu toimintaani. Siten mitä suurempi on ei-puuttumisen (non-interference) alue sitä suurempi on vapauteni. Tällä lailla määrittävät mm. englantilaiset klassiset politiikan tutkijat yksilön vapauden. Toisaalta he olivat eri mieltä siitä kuinka suuri tämän alueen pitäisi olla. Jos tämä alue olisi rajaton tuloksena olisi sosiaalinen kaaos, vahvemmat sortaisivat heikompia. Pohjalla oli siis käsitys ihmisestä »pahana», vallanhimoisena oliona. Poliittikka nähtiin silloin myös taisteluna vallasta, ja poliittisten instituutioiden, valtion, tehtäväksi asetettiin heikkojen suojeleminen vahvoilta.

Positiivisen vapauden käsite taas liittyy yksilön toiveeseen olla oma herransa. Kysymys on siitä, kuka tai mikä on se kontrollin lähde, joka voi määrätä jotain henkilöä tekemään tai olemaan jotakin. Ihminen ajatellaan luonnoltaan rationaaliseksi³¹ ja hän pystyy rationaaliseen toimintaan kun hän vain tiedostaa käyttäytymiseensä vaikuttavat syyt.³² Tästä johtuen politiikan voidaan katsoa olevan yhteistyötä, eräänlaista »yhteisten asioiden hoitoa». Poliittikan tehtävänä koetaan yhteiskunnan suunnittelu ja ohjaus.

Se kuinka nämä kaksi traditiota liittyvät tiettyihin tieteen filosofisiin traditioihin ei ole kovin selvää. Voidaan kyllä todeta, että ensimmäinen liittyy lähinnä koulukuntaan,³³ jota voidaan nimittää loogiseksi empirismiksi ja jälkimmäinen koulukuntaan, josta paremman puutteessa voidaan käyttää nimitystä hermeneuttis-dialektinen koulukunta,³⁴ mutta miksi näin on, on jo vaikeampi selittää.

Eräs mahdollinen selitys seuraa koulukuntien luonteesta. Looginen empirismi on tieteenteorian empirisiin faktoihin pidäytyvä, kun taas hermeneuttis-dialektinen koulukunta on historiallinen, yhteiskuntaa muutosprosessissa tarkasteleva tieteen filosofia. Yhteiskunnallinen todellisuus on valtataistelua ja irrationaalisten prosessien toistumista tietyssä historiallisessa vaiheessa. Tästä seikasta molemmat koulukunnat ovat yhtä mieltä. Nyt kuitenkin looginen empirismi periaatteittensa mukaan yleistää tämän väittämän koskemaan myös tulevaisuutta. Koska ihminen ajatellaan periaatteessa ei-rationaaliseksi ainoa »rationaalisuus» hänen käyttäytymisessään on säännönmukainen ei-rationaalisuus.

Hermeneuttis- dialektinen koulunta taas katsoo, että vaikka yhteiskunnallinen todellisuus tällä hetkellä onkin mitä se on, ihminen on kuitenkin luonteeltaan rationaalinen ja pystyy toimimaan rationaalisesti kun hän vain oppii tuntemaan yhteiskunnallisia voimia, jotka vaikuttavat hänen elämäänsä.

Tämä historiallinen dimensio tulee esiin erittäin hyvin näiden traditioiden välillä tarkasteltaessa esim. politiikan käsitettä.

Aristoteleen voidaan tulkita määritelleen politiikan organisoitujen ryhmien hallitsemiseksi.³⁵ Tämän määritelmän voi sanoa olevan lähes kaikkien nykyisten määritelmien taustalla. Tässä tarkastellaan kuitenkin vain yllä esitetyn typologian kahta traditiota,³⁶ joiden kummankin voidaan katsoa painottavan eri sanoja tästä määritelmästä.

Ensinnäkin on valtataistelu- aspekti, joka korostaa hallitsemista. Ehkä politiikan tutkimuksen kohdalla tämän aatesuunnan tärkeimmät henkilöt ovat Machiavelli, Mosca, Michels ja Pareto, joita voidaan nimittää vaikka yhteisnimellä machiavellistit.³⁷ Nykyään tähän aatesuuntaan voidaan lukea kaikki ne tutkijat, jotka määrittelevät politiikan vallan avulla.³⁸ Tämä traditio on keskittynyt tarkastelemaan niitä prosesseja, joita tällä hetkellä esiintyy organisoiduissa ryhmissä ja on yleistä erään näissä piilevän ilmiön, valtataistelun, politiikan määritelmäkseen. Historiallinen dimensio tältä traditiolta puuttuu siinä mielessä, että se uskoo löytämiensä tendenssien olevan ikuisia. Tältä kannalta tämä traditio liittyy myös loogiseen empirismiin.

Toinen traditio, joka voidaan johtaa yllä olevasta määritelmästä, korostaa vuorostaan sanoja organisoidut ryhmät. Aristoteleesta mm. Rousseau ja Hegelin kautta Marxiin ulottuva »aristotelinen sukupuu»,³⁹ tekee eron sosiaalisen ja poliittisen välille. Tähän traditioon liittyvät jo aiemmin mainitut käsitteet kansalais-yhteiskunta ja valtio, ja historia on eräällä lailla prosessi luonnonvaraisesta, syntyneestä yhteiskunnasta, tuotettuun yhteiskuntaan,⁴⁰ eli sen voitaisiin myös sanoa olevan prosessi sosiaalisen hallinnan yhteiskunnasta poliittisen hallinnan yhteiskuntaan. Yhteiskunnassa vallitsee sosiaalinen hallinta silloin kun se koostuu alayksiköistä, jotka kukin ajavat omaa etuaan. Poliittinen hallinta taas on vallalla silloin kun nämä alayksiköt ovat organisoituneet yhteen ajaakseen yhteistä etuaan. Karkeasti voidaan luonnehtia näiden traditioiden välistä suhdetta kysymykseksi markkinamekanismien ja byrokraatian välisestä suhteesta. Markkinamekanismien ja byrokraatian vallitessa vallitsevat myös erilaiset yhteiskunnalliset säännönmukaisuudet.

Tältä pohjalta voidaan tarkastella myös emansipatorista tiedonintressiä. Kun pyrkimyksenä on vapauttaa ihmiset yhteiskunnan kvasirakenteesta, tämä sisältää implisiittisenä sen olettamuksen, että yksilöt pyrkivät muuttamaan sosiaalisen hallinnan yhteiskunnan poliittisen hallinnan yhteiskunnaksi. Sillä pelkkä yhteiskunnallisten lainalaisuuksien tiedostaminen ja niiden mukaan suoritettu päämäärähakuinen toiminta ei vielä poista yhteiskunnallisten ongelmien luonnetta, koska tilanne olisi tältä kannalta sama sekä sosiaalisen että poliittisen hallin-

nankin yhteiskunnissa.⁴¹ Vasta yksilöiden organisoituminen auttaa vapauttamaan heidät kokonaan positiivisen vapauden käsitteen merkityksessä.

Tältä kannalta voidaan vihdoin myös vastata Nagelin viimeiseen argumenttiin. Sosiaalisen hallinnan muuttaminen poliittiseksi on se keino, jolla estetään ns. kompensoitumisvaikutukset.

Mitä vaikutuksia tällä kaikella on politiikan tutkijan työhön

Nyt on aika koota tähän artikkeliin sisältyvät implikaatiot yhteen. Peruslähtökohtana oli yhteiskuntatieteilijän eettinen vastuu, jonka mukaan hänen tehtävänsä on yrittää jollain lailla »tehdä maailmaa paremmaksi». Perusehto tälle on, että hän tuntee tieteen metodologiaan liittyvät implikaatiot yhteiskunnan ja ihmisen luonteesta, sekä toimii sitten eettisen vakaumuksensa mukaan tämän tiedon valossa. Vaikka tämän artikkelin eräänä tarkoituksena on ollut pyrkiä erittelemään aiheeseen liittyviä ongelmia, sen omat sympatiat ovat olleet enemmän emansipatorisen tiedonintressin puolella. Tämä voidaan tietenkin laskea haitaksi, mutta koska tärkeimpänä tehtävänä on pidetty emansipatorisen tiedonintressin liittämistä politiikan tutkimukseen, voidaan tämä »puolueellinen» tarkastelutapa ehkä tässä yhteydessä sallia.

Politiikan tutkijaa tämä asia koskettaa ensinnäkin jos halutaan tehdä eri yhteiskuntatieteiden välisiä jaotteluja. Tähän asti suoritettut jaottelut esim. politiologiaan ja sosiologiaan ovat levänneet jossain määrin keinotekoisilla kriteereillä.⁴² Tässä suoritettu analyysi tarjoaisi erään mahdollisuuden määrittellä politiikan tutkimuksen kenttä. Poliitiikan tutkimuksen kohde olisi näet tällöin poliittisen hallinnan alaisina olevat ryhmät eli organisoituneet ryhmät.⁴³

On oletettava, että sosiaalisen hallinnan muuttuessa poliittiseksi, ryhmän toiminta muuttuu toisenlaiseksi ja tästä seuraa uusia, erilaisia ongelmia verrattuna sosiaalisen hallinnan vallassa oleviin ryhmiin. Sosiaalisen hallinnan yhteiskunnan ongelmat johtuvat sekä irrationaalisista markkinamekanismeista että resurssien määrästä johtuvista seikoista. Poliittisen hallinnan yhteiskunnan ongelmat johtuisivat suurimmalta osiltaan resurssien määrästä sekä lisäksi byrokration ongelmista.

Jos nyt hyväksytään emansipatorisen tiedonintressin mukaan ainakin eräiden yhteiskunnan alojen muuttamisen poliittisen hallinnan alaisiksi (joista tuotanto lienee tärkein sosiaalisen välttämättömänä ehtona), ongelmaksi tuleekin minäkälaiset ongelmat nousevat esiin tällaisessa yhteiskunnassa. Ehkä tärkeimmät saavutetut tulokset tältä kannalta ovat ne, jotka liittyvät machiavellistiseen perinteeseen, ja näistä ehkä tärkein tähän asti saavutettu tulos on Roberto Michelsin 'oligarkian rautainen laki'.⁴⁴ Tämä tilanne ei kuitenkaan mitenkään muuta emansipatorisen tiedonintressin metodologista periaatetta. Niinkuin sosiaalisen hallin-

nan yhteiskunnassa on pyrittävä vapauttamaan ihmiset sosiaalisesta hallinnasta, poliittisen hallinnan vallitessa ihmiset on pyrittävä vapauttamaan siitä.

Vapautuminen on siis jatkuva prosessi, joka jatkuu niin kauan kuin yleensä on olemassa sosiaalista tai poliittista. On kuitenkin muistettava, että vapautuminen tuskin tapahtuu yksilöiden pelkkänä tiedostamisprosessina, vaan siihen tarvitaan jokin yhteiskunnallinen voima, joka organisoituu poliittiseksi ryhmäksi ja ryhtyy ajamaan yhteiskunnallista vapautumista. Esim. Marxilla tällainen yhteiskunnallinen voima oli työväenluokka. Tämä seikka ja tiedemiesten asema tällaisessa tilanteessa käy ilmi seuraavasta lainauksesta Marxilta:

»Niinkuin filosofia löytää materiaaliset aseensa proletariaatista proletariaatti löytää intellektuaaliset aseensa filosofiasta.»⁴⁵

Yhteiskunnalliset ristiriidat synnyttävät poliittisia organisaatioita, joissa vallitsee poliittinen hallinta. Tiedemiehen tehtävä on vapauttaa ihmiset myös tämän poliittisen hallinnan kvasi-rakenteesta, eli analysoida tätä poliittista hallintaa ja sen lainalaisuuksia. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että tiedemies ei saa liittoutua minkään ryhmän kanssa, varsinkaan ei minkään ryhmän hallinnosta vastaavien henkilöiden kanssa.

Tämä näkemys on vastakkainen sekä valtaosalle nykyisistä itseään arvovapaina pitävillä puolueettomille tiedemiehille että myös eräille sitoutumista johonkin sosiaaliseen ryhmään kannattaville. Ensimmäinen näkemys tulee ilmi hyvin seuraavasta lainauksesta:

»Tutkijan perusvaatimuksena on meillä kuten muuallakin pidetty sitä, että tutkija on työtä tehdessään ja tuloksia esittäessään täysin riippumaton etupiirinäkökohdista ja täysin piittaamaton siitä, mitä vaikutuksia hänen tutkimuksillaan on tähän tai tuohon intressipiiriin. Tutkija ei saa olla poliittisen päätöksen suosittaja. Hänen tehtävänsä on puolueettoman informaation tuottaminen usein juuri poliittista päätöksentekijää varten. (harv. minun).⁴⁶

Paitsi harvinaisen suurta vastuuntunnottomuutta, tämä lainaus sisältää ja paljastaa erittäin hyvin kirjoittajan käsitykset sekä tieteestä että arvolähtökohdat yhteiskunnallisesta toiminnasta. Henkilöt, jotka kannattavat tällaisia käsityksiä omaavat ensinnäkin vakaumuksen siitä, että tieteellinen toiminta voidaan jakaa ns. puhtaaseen ja soveltavaan tieteseen. Puhdas tiede tarjoaa yleistyksiä maailmassa vallitsevista säännönmukaisuuksista faktojen muodossa, (esim. jos A, niin silloin välttämättömästi B), kun taas soveltavat tieteet pyrkivät joihinkin arvopäämääriin käyttämällä hyväkseen puhtaan tieteen avulla tuotettuja säännönmukaisuuksia (esim. jos haluat B:n, tee A).⁴⁷ Tämän tieteen käsityksen ohella he hyväksyvät myös ns. länsimaisen demokratian käsityksen, jonka mukaan hallitut kontrolloivat päätöksentekijöitä, joiden suorittamat päätökset ovat siten aina kansan tahdon mukaisia.⁴⁸ Koska tilanne on tällainen ei tiedemiehellä myöskään ole mitään eettisiä esteitä tehdä tutkimusta päätöksentekijöiden toimesta, päätöksentekijöitä varten.

Tämä tieteellinen katsontakanta perustuu loogiseen empirismiin, ja sitä voidaan siltä kannalta kritisoida. Se ei ota huomioon esim. sosiaalisen luonnetta. Kuten aikaisemmin todettiin on olemassa kylläkin objektiivinen yhteiskunnan rakenne tietynä hetkenä, mutta tämä rakenne ei ole absoluuttinen, muuttumaton. On arvolähtökohta hyväksyä olemassa oleva rakenne absoluuttisena totuutena. Kun vielä emansipatorisen tiedonintressin kannalta voidaan argumentoida, että tietoa yhteiskunnallisista säännönmukaisuuksista on levitettävä, koska yhteiskunnan ongelmat voidaan loppujen lopuksi poistaa vain siten, että jokainen yhteiskunnan jäsen tulee tietoiseksi käyttäytymiseensä vaikuttavista seikoista, voidaan eettiseltä kannalta väittää tällaisen loogiseen empirismiin perustuvan teknokraattisen tutkimuksen olevan »väärää».⁴⁹

Puuttumatta ongelmaan tässä yhteydessä tarkemmin, voidaan vain todeta, että esim. oligarkian rautaisesta laista tuskin on tähän mennessä havaittu poikkeuksia. Kokonaan eri asia on, että päätöksentekijät eivät voi käyttää tarkoituksiaan varten minkään muunlaista tietoa kuin teknisen tiedonintressin mukaan hankittua, josta auttamattomasti seuraa, että päätökset, jotka on tehty tällaista tietoa hyväksikäyttäen, vain vahvistavat yksilöiden jo olemassaolevia I-identiteettejä ja yhteiskunnan kvasi-rakennetta. Teknokraattisessa yhteiskunnan suunnittelussa siirrytään »demokraattiseen, osallistuvaan suunnitteluun». Asiat ratkaistaan mielipidetutkimusten, äänestysten ja julkisten esittelyjen perusteella.⁵⁰ Kaikesta tästä ei ole muuta seurausta kuin, että yhteiskunnan perusongelmat jäävät yhä pinnan alle kytemään.

Viimeiseksi on huomattava, että kysymyksellä päätöksentekijöiden ja yhteiskunnan muiden kansalaisten välisestä ristiriidasta ei tässä yhteydessä ole mitään tekemistä ihmisen luonnon kanssa. Lordi Actonin lause, »valta turmelee, ja absoluuttinen valta turmelee absoluuttisesti» saattaa pitää paikkansa tai ei, se ei kuitenkaan muuta yllä esitettyä tilannetta. Sillä vaikka yhteiskunnassa olisi Platonin ajattelema filosofi-kuningas hallitsijana, niin yhteiskunnan luonteen perusteella sen jäsenten ongelmia ja päämääriä ei voi ratkaista kukaan muu kuin he itse poliittisella toiminnallaan.

Kysymystä on nyt ehkä kärjistetty hiukan liikaa; tarkoituksena ei ole ollut esittää mitään päätöksentekijöiden yleistä »teilausta», vaan yksinomaan korostaa, että päätöksentekijöiden tekemät yhteiskuntaa koskevat ratkaisut ilman tiedon julkistamista näiden päätösten syistä ovat haitaksi koko yhteiskunnan kehitykselle pitkällä tähtäimellä. Lisäksi tarkoituksena on ollut argumentoida, että tiedemiehen eettinen velvollisuus on tehdä tutkimusta, jota ei osoiteta pelkästään yhteiskunnan päätöksentekijöille (totta kai heilläkin on oikeus käyttää hyväkseen tuotettuja tietoja), vaan jokaiselle yhteiskunnan kansalaiselle. Tämä tarkoittaa, että politiikan tutkijan on systemaattisesti pyrittävä asettumaan hallittavien puolelle.⁵¹ Poliittista toimintaa ei ole tarkoitus väheksyä, vaan argumentoida, että tutkijan on kiinnitettävä huomiota yhtä hyvin yhteiskunnallisten ristiriitojen syn-

nyttämien organisoitujen ryhmien johdon ja kentän väliseen ristiriitaan kuin näihin ristiriitoihin itsessään.

Tämä johtaa toiseen katsantokantaan, josta voidaan tarkastella esimerkkinä leniniläistä puoluteoriaa. Leninin mukaanhan kommunistinen puolue on työväenluokan etujoukko, joka koostuu työväenluokan tiedostavimmasta osasta.⁵² Tällaisen elitismien voi sanoa olevan tyypillistä yhtä hyvin leninismille kuin nykyiselle liberalismillekin.⁵³ Käytännössä tämä merkitsee sitä, että intellektuellit omaksuvat elitistisen asenteen tuomien massan osallistumisen päätöksenteossa ja korostaen niiden ylintä päätösvaltaa, joilla heidän väittämän mukaan on eniten tietoa yhteiskunnan hoitamiseksi ja sosiaalisen muutoksen kontrolloimiseksi.⁵⁴

Voidaan vain todeta, että tällaiseen lähestymistapaan liittyvät epistemologiset ongelmat ovat ratkaisemattomia. Ei voida todistaa, että joku toinen henkilö tietää paremmin jonkun toisen henkilön tarpeet kuin tämä itse. Lisäksi tällaiseen lähestymistapaan voidaan kohdistaa myös Rosa Luxemburgin esittämä kritiikki. Jo vuonna 1918 hän väitti, että bolsevikkien elitismi johtaisi yhteiskunnalliseen tilaan, jossa ainoastaan byrokratia pysyisi yhteiskunnallisen elämän aktiivisena elementtinä.⁵⁵ Luxemburgin mukaan todellinen sosiaalinen vallankumous vaatii »henkisen transformaation massoissa, jotka ovat vuosisatoja olleet porvarillisen luokkahallinnon alla».⁵⁶

Loppusanat

Tämä kirjoitus ei ole puuttunut esim. ongelmaan eri selitystapojen paremmuudesta, koska sitä ei ole nähty tämän kirjoituksen tarkoitukseksi. Joskus on väitetty esim. että kausaalinen analyysi tarjoaa mahdollisuudet suurten joukkojen manipulointiin ja tästä syystä asetettu ymmärtävän selittämisen kannalle.⁵⁷ Tämä ajatuskulku ei kuitenkaan ole looginen siinä mielessä, että periaatteessa manipuloiija voi käyttää hyväkseen myös ymmärtävään selittämiseen pohjautuvaa tietoa, jos hän haluaa.⁵⁸ Kuitenkin kausaalisen analyysin eduksi on luettava se, että sen avulla voidaan analysoida yhteiskunnan rakennetta. Ymmärtävä tutkimusote asettaa kysymyksensä siten, että rakenteellinen analyysi on sille vierasta.

Kaikki tässä artikkelissa esitetty onkin ollut eräänlaista yhteiskuntatieteilijän etiikkaan perustuvaa metodologista sääntöä. Tutkijan on todella omaksuttava tieteen »klassiset» normit ja vaadittava ensinnäkin, että kaikenlainen kritiikki on legitimoitava. Yhteiskunnan on myös tuettava omaa kritiikkiään, koska se on edullisinta koko yhteiskunnalle. Täten myöskään mikään tuotettu tieto ei saa olla salaista; kaikki salainen tutkimus on periaatteessa lopetettava. Ja viimeiseksi, kaikkea tuotettua tietoa on levitettävä. Tämä vuorostaan tuo esiin yhteiskunnalliseen kommunikaatioon liittyvät ongelmat, joten myös näihin on otettava kantaa.

Pääasia, että tämän hetken sekä teknokraattiyhteiskuntatieteilijä, jonka kiinnostus on päätöksentekijöille tehty tutkimus ns. sosiaalisten ongelmien poistamiseksi että norsunluutorniyhteiskuntatieteilijä,⁵⁹ jonka kiinnostus on yhteiskunnalliseen käytäntöön mitenkään liittymättömät metodologiset pohdiskelut puhtaina tyyppinä murskataan, ja tilalle luodaan yhteiskunnallisista ongelmista tietoinen, yhteiskuntatieteiden metodologiaan perehtynyt yhteiskuntatieteilijä, joka ymmärtää sosiaalisen todellisuuden luonteen, jotta Robin Jenkinsin seuraavat sanat saataisiin joskus toteutettua, ja niiden avulla yhteiskunnan ongelmat todella poistettua:

»Ei ole yhteiskuntatieteen tehtävä ennustaa tulevaisuutta, vaan analysoida menneisyyttä siten, että ihmiset voivat itse tehdä tulevaisuutensa.»⁶⁰

LÄHDEVIITTEET

¹ Voitaisiin sanoa, että totuus on eräänlainen meta-arvo, johon hän pyrkii. Ks. Robin Jenkins: *Towards a Science of Liberation*, s. 6. Esitelmä neljännessä pohjoismaisessa rauhan-
tutkijoiden konferenssissa, Kiljava 2.—5. 6. 1970.

² Arvojen katsotaan tulevan mukaan vasta tieteellisiä tuloksia sovellettaessa ns. sovel-
tavan tutkimuksen muodossa. Ks. jäljempänä tämän näkökannan kritiikistä.

³ Ks. Noam Chomsky: *American Power and the New Mandarins*, Harmondsworth
1969, s. 50.

⁴ Chomsky, mt., s. 256—290.

⁵ Ks. esim. Hannu Nurmi: »Selittämisestä, ymmärtämisestä ja politiikan tutkimuk-
sen tavoitteista», *Politiikka* 1/1971.

⁶ Ks. esim. Nurmi, m.art. sekä Habermasin omat kirjoitukset, esim. »Knowledge and
Interest», *Inquiry* 1966 ja *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt am Main 1968.

⁷ Habermasin esittely perustuu suurimmalta osin hänen mainittuun artikkeliinsa.
Kritiikistä ks. myös Göran Therborn: »Från revolutionär teori till akademisk metafysik.»,
Häften för kritiska studier 5 sekä 6/1969 ja Guttorm Flöistad: »Social Concepts of Action.
Notes on Habermas's Proposal for a Social Theory of Knowledge», *Inquiry* 1—2/1970.

⁸ Ks. Gerard Radnitzky: *Contemporary Schools of Metascience*. Second revised edition
in one volume. Lund 1970, s. 4 (vol. II).

⁹ Radnitzky, mt.

¹⁰ Ks. Reijo Wilenius: *Filosofia ja politiikka*, Rauma 1967, s. 130—131. Vrt. tässä
yhteydessä myös Wittgensteinin lausetta, »Kieleni rajat ovat maailmani rajat», Ludwig Witt-
genstein: *Tractatus logico-philosophicus* (5.6), lainattu Radnitzky, mt. s. XXII.

¹¹ Takana voidaan sanoa olevan normaalin yhteiskunnan rakenteen määritelmän, ks.
esim. Erik Allardt — Yrjö Littunen: *Sosiologia*. Porvoo 1964, s. 74—80. Sanalla kvasi vain
tahdotaan tuoda eksplisiittisesti ilmi, että tämä rakenne on muuttuva ja muutettavissa oleva.

¹² Arto Noro: *Selittäminen, ymmärtäminen ja sosiologia*. Sosiologian pro gradu -työ,
Helsingin Yliopisto, toukokuu 1970, s. 89.

¹³ Nurmi, m. art. s. 4.

¹⁴ Ks. esim. Aant Elzinga: »Om Habermas, Radnitzky och den officiella vetenskaps-
teorin i Göteborg», *Häften för kritiska studier* 7—8/1969, s. 69.

- ¹⁵ Kriittisestä yhteiskuntatieteestä ja sen historiasta ks. tarkemmin Radnitzky, mt. sekä Therborn, m. art.
- ¹⁶ Ks. esim. George Lichtheim: Lukacs. London 1970, vars. s. 22—72.
- ¹⁷ Ks. Therborn, m. art.
- ¹⁸ Karl Marx: »Teesejä Feuerbachista», teoksessa Friedrich Engels: Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu, Pori 1955, s. 52.
- ¹⁹ Ks. esim. Wilenius mt., s. 130.
- ²⁰ Esim. Wilenius mt. sekä Peter Winch: The Idea of a Social Science, London 1957.
- ²¹ Marx, mt., s. 52—53.
- ²² Marx, mt., s. 54.
- ²³ Marxin kehittelemällä metodologialla tarkoitetaan tässä ns. historiallista materialismia ja sen ns. praksis-tulkintaa. Ks. esim. Juha Manninen: »Yhteiskunnallinen oleminen ja tajunta I». Psykologia 3/1970.
- ²⁴ Tähän filosofiseen traditioon voidaan sanoa kuuluvan mm. sellaisia ajattelijoita kuin esim. Jean-Jacques Rousseau, Friedrich Hegel ja Karl Marx, ks. Wilenius, mt.
- ²⁵ Ks. esim. Karl Popper: The Poverty of Historicism, London 1966.
- ²⁶ Ernst Nagel: The Structure of Science. London 1961, s. 466—473.
- ²⁷ Ks. Popper, mt., s. v—vii.
- ²⁸ Vrt. Wittgensteinin edellä oleva lause.
- ²⁹ Tästä puhui esim. Joachim Israel pitämässään esitelmässä maailman seitsemännessä sosiologian konferenssissa, Varnassa 13.—19. 9. 1970. Ks. myös Manninen, m. art. sekä myös Juha Manninen: »Praktisen päättelyn mukaisista ajatusmalleista Hegelillä ja Marxilla», Psykologia 5—6/1970, s. 236 ja Juha Manninen: »Välttämättömyydestä historiassa», Parnasso 1/1971, s. 6—9.
- ³⁰ Sir Isaiah Berlin: »Two Concepts of Liberty», teoksessa Anthony Quinton (ed.): Political Philosophy, London 1967, s. 141—152. Ks. myös Christian Bay: The Structure of Freedom, New York 1968, s. 27—58.
- ³¹ Rationaalisella tarkoitetaan tässä kuten myös koko artikkelissa päämäärähakuista rationaalisuutta. Ihmisen rationaalisuus on sitä, että hän käyttäytyy tiedostettujen päämäärien ajamiseksi.
- ³² Tämä on mm. eräs keskeinen teema Marxilla, ks. esim. Mannisen m. art:t.
- ³³ Koulukunta Radnitzkyn mielessä, ks. Radnitzky, mt.
- ³⁴ Tässä on omaksuttu Radnitzkyn nimitykset koulukunnille. Vaikka varsinkin hermeneuttis-dialektinen koulukunta on erittäin monitahoinen ja on epävarmaa kuinka käyttökelpoinen tämä nimitys on (se sisältää nimittäin sekä hermeneutiikan että kriittisen yhteiskuntatieteen), käytetään tässä näitä termejä tylogian alustavan luonteen vuoksi.
- ³⁵ Tämä tulee ilmi kun lukee Aristoteleen teosta Poliitiikka. Sehän käsittelee organisoituja valtioita ja niiden perustuslakeja. Myös Jan-Magnus Jansson määrittelee politiikan »laajimmassa» mielessä tällä lailla. Ks. Jan-Magnus Jansson: Poliitiikan teoria, Helsinki 1970, s. 38—39.
- ³⁶ Olen yrittänyt tarkastella sitä aiemmin alustavasti yhdessä Ilmari Susiluodon kanssa, ks. Ilmari Susiluoto — Erkki Berndtson: »Kotimaista poliitologiaa: valtio-opin toiset neuvottelupäivät Helsingissä 9.—10. 1. 1970», Poliitiikka 2/1970, s. 160—161.
- ³⁷ Ks. James Burnham: The Machiavellians, Chicago 1970.
- ³⁸ Esim. Robert A. Dahl kirjoittaa seuraavasti: »A political system is any persistent pattern of human relationships that involves, to a significant extent, power, role or authority.» Robert A. Dahl: Modern Political Analysis. Second edition. Englewood Cliffs, N.J. 1970, s. 6.
- ³⁹ Wileniuksen termi, Wilenius mt.
- ⁴⁰ Marx mm. puhui historiasta tällaisena prosessina. Ks. Manninen m. art:t.

- ⁴¹ Tilannetta voisi verrata itsensä täyttävien ja tuhoavien ennusteiden problematiikkaan.
- ⁴² Ks. esim. Erik Allardt: »Statskunskap och Sociologi», *Politiikka* 3/1968.
- ⁴³ Voidaan väittää, että esim. Aristoteleen määrittelemä politiikan tutkimuksen kenttä oli tällainen. Ks. Aristoteles: *Politiikka*, IV:s kirja, jossa Aristoteleen mukaan politiikan tutkimuksen tehtävänä on tutkia (1) ideaalista valtiota, (2) niitä valtioita, jotka saattavat olla parhaat mahdolliset tietyissä olosuhteissa, ja vieläpä (3) niitä valtioita, jotka ovat oleellisesti huonoja.
- ⁴⁴ Ks. esim. Burnham, mt. s. 180—187.
- ⁴⁵ Karl Marx: »Toward the Critique of Hegel's Philosophy of Law: Introduction», teoksessa Loyd D. Easton and Kurt H. Guddat: *Writings of the Young Marx on Philosophy and Society*, New York 1967, s. 263.
- ⁴⁶ Leo Heikurainen: »Korkeakoulujen politisointi», Helsingin Yliopiston konsistorin asettaman tiedotustoimikunnan julkaisema lehtinen, 22. 4. 1971.
- ⁴⁷ Ks. esim. Ilkka Heiskanen: *Theoretical Approaches and Scientific Strategies in Administrative and Organizational Research. A Methodological Study*. Helsinki 1967, s. 41.
- ⁴⁸ Ks. esim. Robert A. Dahl: *A Preface to Democratic Theory*. Chicago 1968.
- ⁴⁹ Emansipatorinen tiedonintressi eroaa teknisestä myös käsitykseltään soveltavan ja puhtaan tieteen välisestä erosta. Ks. Jenkins, m. art., s. 6—8 ja 33—38.
- ⁵⁰ Vilhelm Helander — Mikael Sundman: *Kenen* Helsinki, Porvoo 1970, s. 89.
- ⁵¹ Ks. tästä tarkemmin Ilkka Heiskanen: »Sosiaalitieteitten 'uudesta' metodologisesta keskustelusta ja sen merkityksestä politiikan tutkimukselle», *Politiikka* 1/1971.
- ⁵² V. I. Lenin: *Valtio ja vallankumous*, Petroskoi 1946, s. 24.
- ⁵³ Chomsky, mt., s. 62—63.
- ⁵⁴ Chomsky, mt., s. 62.
- ⁵⁵ Chomsky, mt., s. 62.
- ⁵⁶ Rosa Luxemburg: *The Russian Revolution*, Ann Arbor 1961, s. 71. Ks. myös Chomsky, mt. s. 62.
- ⁵⁷ Reijo Wilenius: »Uudesta yhteiskuntatieteiden ja politiikan filosofiasta», teoksessa Hintikka — Routila (toim.): *Filosofian tila ja tulevaisuus*, Helsinki 1970, s. 168. Ks. myös Nurmi, m. art. s. 5.
- ⁵⁸ Noro, mt., s. 82—83.
- ⁵⁹ Termit Noron, ks. Noro, mt., s. 83—86. Termeissä on sana sosiologi korvattu yhteiskuntatieteilijällä.
- ⁶⁰ Jenkins, m. art. s. 21.